

ANKA SATIRA: O NASLOVU

Lahorka Plejić Poje

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.-1
Izvorni znanstveni rad

Lahorka Plejić Poje
Filozofski fakultet
Z a g r e b
lplejic@ffzg.hr

Razmišljanje o nazivu i pojmu *satira* u hrvatskoj dopreporodnoj književnosti, o njegovim različitim književnohistorijskim uporabama, o nedostatnosti definicija iz književnih leksikona i o nedostatku sustavnijega proučavanja satire u hrvatskoj književnosti, dovelo me do naslova sastava koji se pojavljuje u samim počecima hrvatske autorske književnosti. Riječ je, naravno, o *Anki Satiri*.

Ta je pjesma, danas prihvaćena kao Marulićeva, detaljno u novije vrijeme opisana u studiji Dunje Fališevac *Marulićeva šaljivo-satirična poezija*,¹ no za pitanja o kojima će se ovdje govoriti jednako je važna novija autoričina studija o vrstovnom sastavu Marulićeve hrvatske lirike.² Premda se u njoj ne govori izravno o *Anki Satiri*, neki su zaključci iznimno korisni i u ovome kontekstu. U toj se studiji, naime, ističe Marulićev »afirmativan odnos prema mnogolikim književnim tradicijama koje su mu stajale na raspolaganju«. Potom, upozorava se na to da je »određivanje preciznih i definitivnih generičkih sastavnica Marulićevih hrvatskih stihova otežano činjenicom što veliku većinu njegovih pjesama karakterizira svojevrsna intergeneričnost koja se opire jedinstvenoj i jednoznačnoj vrstovnoj klasifikaciji« te da njegovo pjesništvo podrazumijeva dva kulturna koda: i niže i elitističke tijekove srednjovjekovne kulture.³

¹ Tekst je objavljen u časopisu *Republika* 3-4 (1986), str. 367-378 te u knjizi *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Zagreb 1989, str. 57-70.

² Dunja F a l i š e v a c, »Vrstovni sastav Marulićeve hrvatske lirike«, *Colloquia Maruliana*, X (2001), str. 315-335. Citati sa str. 321.

³ Nav. djelo, str. 321.

UOČAVANJE RAZLIKA, UOBLIČAVANJE PITANJA

Uzimajući u ruke različita izdanja Marulićevih hrvatskih djela u kojima je objavljena *Anka*, uočila sam stanovite, doduše nevelike, razlike za koje nisam nalazila priređivačevih objašnjenja. Prvo, drugi član naslova, riječ *satira*, piše se ponekad malim početnim slovom, a ponekad velikim, a da nigdje nema argumenata za priklanjanje jednoj od dviju mogućnosti. Drugo, oni koji su se bavili *Ankom Satirom* mogli bi se, prema različitom vrstovnom određenju kojim kvalificiraju pjesmu, podijeliti ugrubo u dvije skupine. Većina proučavatelja čita je kao satiru odnosno, preciznije, šaljivo-satiričnu pjesmu, dok je drugi proučavatelji niti karakteriziraju kao satiru niti u opisu pjesme rabe pridjev izveden iz te imenice, što je nesumnjivo svjestan izbor. Nitko, doduše, ne objašnjava zašto se libi *Anku* okarakterizirati satirom ili satiričnom usprkos tome što ona takvo određenje sadržava u naslovu (ili ga barem sugerira).⁴

Te su me sitne diskrepancije uputile na nekoliko pitanja vezanih uz naslov. Dok će, naime, današnji čitatelj štokavac, naviknut na standardni jezik, prije zapeti kod riječi kao što su *pjaca*, *loža*, *solicit*, *funestra* ili *berita*, u Marulićevo je vrijeme status nepoznate ili barem rijetke riječi zasigurno imala samo riječ *satira*. Ona je, pretpostavljam, u znatno većoj mjeri nego danas, kada se pojavljuje čak i u kolokvijalnoj uporabi, bila obilježena pripadnošću sferi literature. Vjerojatno je bila isuviše rijetka a da bi tek tako dospjela u naslov jedne pjesme. Uostalom, ako je na samome početku *Judite*, u 11. stihu, Marulić uz riječ *poet* smatrao potrebnim dodati objašnjenje («poete se zovu ki pišu verse»), onda se može predmijevati da je riječi *satira* objašnjenje bilo još potrebnije. Kako se, dakle, *satira* našla u naslovu, i to uz žensko ime *Anka*? Što podrazumijeva taj spoj u puku proširena imena s učenim terminom, spoj svakodnevnoga i običnoga s onime što je rijetko i obilježeno literarnošću? Je li Marulić prvi koji tu riječ uvodi u hrvatski jezik? Rabi li je uopće kao riječ koju je hrvatski jezik usvojio, ili kao latinsku koju jednokratno posuđuje hrvatskom? Ili je ona u ovome slučaju posuđenica iz talijanskoga? Je li se splitski pjesnik, ukoliko je sa svojim učenim prijateljima na hrvatskom razgovarao o hrvatskim pjesmama, koristio riječju *satira* kao terminom koji je već sjeo u hrvatski literarni metajezik? Kako se uopće u to vrijeme naziv i pojam satire shvaćao u hrvatskoj književnoj kulturi, konkretno u splitskome književnom krugu? Na koju je od njezinih različitih uporaba Marulić mislio? Je li mislio na ton odnosno etos, je li možda mislio na satirsku sklonost izrugivanju i sprdanju, je li mislio na nešto treće? Koliko je u Marulićevu poimanju satire participirala rimska satira, koliko srednjovjekovna latinska ili talijanska satirička

⁴ Ivan S l a m n i g, priređivač Marulićevih djela za ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, u predgovoru *Anku Satiru* kvalificira kao zabavno-poučni sastav (v. Marko Marulić, *Judita*, *Suzana*, *pjesme*, Zagreb 1970, str. 22). Slično postupaju i Bratislav L u č i n u predgovoru izbora iz djela Marka Marulića *Duhom do zvijezda*, Zagreb 2001, str. 14, gdje tri pjesme kvalificira kao šaljivo-poučne.

literatura i je li se mogao baštiniti ponešto iz književnosti takvoga tipa na hrvatskome jeziku?

Potom, pitala sam se zašto je pjesma naslovljena *Anka Satira*, kad je uloga onoga koji izvrgava ruglu, ismijava i ukazuje na poroke dodijeljena babi Radi, uloga onoga koji je podvrgnut ismijavanju potencijalnim ženicama, a djevojka Anka tek je primatelj tih poruka tj. unutar teksta adresat Radina monologa o muškarcima.

I, konačno, što presuđuje u percepciji pjesme kao satire odnosno u odluci da se satira i iz nje izveden pridjev satiričko (u smislu ahistorijske konstante) iskoriste ili izbjegnu u kvalifikaciji pjesme? Je li u ovome kontekstu, umjesto pitanja *Što je satira?*, primjerenije pitanje *Kada je satira?*⁵

Množina pitanja ne čudi uzmemo li u obzir da se naziv / pojam *satira* tijekom stoljeća mijenjao, u različitim jezicima dobivao različita značenja (riječ je, naravno, o nijansama, ali ovdje to nije nebitno), ušao u svakodnevnu uporabu te se danas proteže na velik broj međusobno naizgled sasvim neusporedivih pojava.⁶ Upravo zato ima smisla upitati se što je drugi član naslovne sintagme mogao značiti Maruliću, kako su ga iščitavali njegovi suvremenici (i suvremenice), pa i kako ga čitamo mi danas. No dok je na potonje lakše odgovoriti, o podrijetlu i značenju riječi *satira* u prijepisu teksta našega pjesnika možemo, čini se, samo nagađati.

O GRAFIJI

U *Vartlu*, jedinome izvoru teksta *Anke Satire*, naslov se nalazi tik uz gornji rub lista pa je izbljedio u nešto većoj mjeri nego tekst same pjesme. No usprkos izlzanosti vrha lista, koja je nastala prije konzervacije kodeksa, jasno se vidi da je početno *s* pisano verzalom. Budući da nije sigurno je li prijepis u *Vartlu* istovjetan autografu, možemo samo pretpostaviti da veliko početno slovo u riječi *satira* nije slučajno te da nosi neku obavijest. U izdanjima *Anke*, kako je rečeno, postoje kolebanja. Neki se priređivači odlučuju za veliko početno *s*, drugi za malo. Nedosljednost ima i unutar jednoga izdanja. U *Pisnima razlicim* splitskoga Književnog kruga u uvodnim bilješkama Josipa Vončine i u sadržaju *satira* je pisana malim slovom,⁷ a u »Rječniku« Milana Mogušaa, koji se nalazi na kraju te

⁵ Riječ je o parafrazi pitanja Nelsona G o o d m a n a, koji pitanje »Što je književnost?« zamjenjuje pitanjem »Kada je književnost?«. V. o tome u: Gérard G e n e t t e, *Fikcija i dikcija*, prev. Goran R u k a v i n a, Zagreb 2002, 11-12.

⁶ Na promjene značenja upozorava se redovito i u teorijskoj literaturi o satiri. Navodim jedan primjer (B l o o m, Edward A. & B l o o m, Lillian D., *Satire's Persuasive Voice*, Ithaca and London 1979, str. 36): »The connotations of the word *satire* have changed so extensively that we need to be reminded that its present application is considerably less elaborate and ritualized than it would have been in Roman times or in the eighteenth century.«

⁷ Josip V o n č i n a, »Napomene o ovom izdanju«, u: Marko M a r u l i ć, *Pisni razlike*, Split 1993, str. 16 i 17.

iste knjige, dakle unutar istih korica, velikim.⁸ Ili: u izdanju Lucićeva *Vartla* njegov se priređivač, N. Kolumbić, odlučuje za veliko početno *s*,⁹ a u *Hrvatskoj književnosti od humanizma do manirizma* isti autor istu riječ u Marulićevu naslovu navodi s malim početnim slovom.¹⁰

Drugo: prije zavirivanja u rukopis *Vartla* pretpostavljala sam da je riječ satira napisana s grafemom *y* (*satyra*). Riječ je, naravno, o prijepisu, pa takvo grafijsko rješenje, ponavljam, ne moramo nužno pripisati Maruliću, no 16. stoljeću svakako pripada.¹¹ Tako se, s *y*, naime, satira u ranome novovjekovlju pisala u oba medija hrvatske književnosti, latinskome i hrvatskome. U *Vartlu* ipak stoji *Satira*. Zašto je grafija u ovome slučaju važna? Premda povijest naziva ne mora biti identična povijesti pojma, korisno je ovdje napomenuti da je grafijski oblik naziva (*satyra*), kao izravna posljedica krivoga etimologiziranja, pojmu priskrbljivao značenje drugačije od onoga koje je danas prihvaćeno kao autentično.

U Marulićevu poimanju satire vjerojatno je značajnu ulogu imalo Diomedovo tumačenje podrijetla naziva. Prema njegovim izvodima, postoje četiri izvora. Prvo, satira je dobila svoje ime od satira, mitoloških bića, jer oni smiješne ili proste predmete tretiraju na isti način na koji se izruguju satiri u satirskim igrama. Drugo, satira uzima svoje ime od žrtvene zdjele pune različitih plodova koja se prikazivala bogovima na vjerskim svečanostima u ranome Rimu. Treće, prema Varonu, riječ satira povezuje se s raznovrсноšću sastojaka kojima je ona napunjena. Prema nekima pak, kako kaže Diomed, satira je dobila svoje ime od zakona koji se nazivao *satura*, a koji je uključivao različite odredbe u jednome aktu.¹²

Posljednje objašnjenje za struku je nevažno. Ono prvo objašnjenje, koje satiru povezuje s mitološkim bićima satirima, bilo je pak vrlo prošireno i dugovječno. Satirska sklonost poruzi i šali uglavnom se podudarala s onim što se smatra glavnom značajkom satiričkoga diskurza, a riječ *satira* etimološki se vezivala uz rogata mitološka bića. Pritom je grčko *v* u riječi *σάτυρος* transkripcijom postajalo latiničko *y*. Suvremeni teoretičari satire navode da je tek 1605. godine Isaac Casaubon, u studiji o rimskoj satiri i grčkoj satirskoj drami, definitivno dokazao etimologiju riječi *satira* od latinskoga *satura* (ili *satura lanx*), zaniijekao njezinu

⁸ Nav. dj., str. 292.

⁹ V. Petar L u c i ć, *Vartal*, prir. Nikica K o l u m b i ć, Split 1990. Veliko slovo se, doduše, ne vidi u naslovu iznad pjesme, jer je on u cijelosti pisan verzalom, ali se vidi u sadržajima na str. 96. i 598.

¹⁰ Nikica K o l u m b i ć, *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, Zagreb 1980, str. 198.

¹¹ Ovdje se susrećemo s mnogo neodređenosti. Dodajem još jednu: ukoliko prihvatimo pretpostavku da je prijepis u grafijskome smislu vjeran autografu, možda ipak treba imati na umu i Marulićeva grafijska kolebanja. Premda primjer nije analogan, napominjem da je *Anka* u rukopisu pisano onako kako se i danas piše, no jednom se pojavljuje i u liku *Ancha*.

¹² Navedeno prema članku Gaya S i b l e y a, »*Satura* from Quintilian to Joe Bob Briggs: A New Look at an Old Word«, u zborniku *Theorizing Satire. Essays in Literary Criticism*, ed. Brian A. Connery and Kirk Combe, New York, str. 57-58.

vezu sa satirima i inzistirao na tome da grafem *y* treba zamijeniti grafemom *i*.¹³ To, čini se, nije odjeknulo daleko. Godina 1605, koju izdvajaju svi važniji proučavatelji satire, prijelomnom se čini iz današnje perspektive, no Casaubonov izvod, čini se, nije imao znatnijega odjeka u svoje vrijeme, pa je bilo uobičajeno da se satira još u 18. st., u različitim jezicima, npr. i u njemačkome i u engleskome, pisala kao *satyra*, a posao satiričara izjednačavao se sa satirskom sklonošću izrugivanju, ismijavanju i kuđenju mana. Međutim, čini se da se u talijanskome vrlo rano ustalila grafija kakva je karakteristična i za današnje pisanje: *satira*.

Ukoliko nije riječ o pukoj slučajnosti ili o prepisivačevu nemaru, odabir grafema *i* umjesto *y* u naslovu Marulićeve *Anke* prilično je neočekivan. Kad se ta riječ rabi kao latinska ili kad se uvodi u hrvatski, za što u hrvatskoj književnosti inače nema potvrda sve do 18. stoljeća, piše se *satyra*. Uostalom, tako je i u samoga Marulića kad piše latinski. Naziv *satyra* u njegovu se latinskome pjesništvu pojavljuje u 49. satiričkom epigramu *Glasgowskih stihova*,¹⁴ u kojemu se, spomenimo, navode prva imena rimske satire: Lucilije, Horacije, Petronije, Perzije i Juvenal. Stoga bi se moglo zaključiti da je u Marulićev (ili prepisivačev) tekst riječ *satira* prije došla iz talijanskoga.

Vratimo se još malo *latinskim stihovima*. Prema kompjutorskoj konkordanciji Marulićevih latinskih pjesama N. Jovanović navodi riječ *satyra* među *hapax legomena*.¹⁵ Onakav pak lik kakav se pojavljuje u naslovu pjesme i kakav je ušao i u suvremeni hrvatski vjerojatno je u ono vrijeme bio hapaks ne samo u Marulićevu rječniku nego i šire. Stoga možemo samo pretpostaviti da nije posrijedi samo razlika u grafiji, nego i da se ta dva grafijski različita oblika riječi ne rabe kao dublete te da različiti oblici imaju i ponešto drugačije značenje.

SINTAKSA I SEMANTIKA NASLOVA

Mnogi su stari hrvatski pisci pisali pjesme bez naslova. Marulić se pomno brinuo o recepciji, opremajući svoja djela popratnim bilješkama, posvetama

¹³ Naslov studije glasi: »De Satyrica Graecorum Poesi et Romanorum Satira«. Cit. prema Brian A. C o n n e r y i Kirk C o m b e, »Theorizing Satire: A Retrospective and Introduction«, *Theorizing Satire. Essays in Literary Criticism*, ur. Brian A. C o n n e r y i Kirk C o m b e, New York, s.a., str. 3.

¹⁴ Marko M a r u l i ć, »In p̄sens s̄culum« (»Protiv današnjega doba«), *Glasgowski stihovi*, preveo i priredio Darko N o v a k o v i ć, Zagreb 1999, 58. Isti je epigram, pod brojem 124, objavljen u Marulićevim *Latinskim stihovima*, priredili i preveli B. L u č i n i D. N o v a k o v i ć, Split 2005, 188-189.

¹⁵ Neven J o v a n o v i ć, »Pogled u konkordanciju Marulićevih latinskih pjesama«, *Colloquia Maruliana IX* (2000), 389. *Hapax legomena* navode autora da se upita »koliku stilsku obilježnost, koliko začudnosti nose takve jednokratne, jedinstvene riječi? Koliko su hapaksi plod eventualnog Marulićeva eksperimentiranja u (naučenom) jeziku? Kako hapaksi povezuju Marulića s ranijim autorima latinskog jezičnog izraza?«

¹⁶ Usp. o tome *Uvodnu riječ* Drage Š i m u n d ž e u izdanju *Institucije I*, Split 1986, 19-20.

metatekstualne naravi pa i biranim naslovima,¹⁶ što bi nas, premda ne isključuje mogućnost da je naslov poslije nadopisan,¹⁷ ipak moglo podržati u tvrdnji da je on pjesnikov.

Je li naslov, kao što je naznačeno u uvodu, oksimoronski? Anka je, u kontekstu pjesme, neobilježeno, domaće pučko ime, a satira je riječ o čijoj povijesti u hrvatskoj književnosti, pa ni u hrvatskome jeziku, ne znamo mnogo, jer nema mnogo potvrđenih, pismom fiksiranih njezinih uporaba. Možemo pretpostaviti da ona u Marulićevo vrijeme ipak pripada samo jeziku obrazovanih literata, bilo da se rabi kao latinska, bilo kao posuđenica iz talijanskoga koja ulazi u hrvatski.

Ukoliko se satira u ovome kontekstu pojavljuje u značenju književno-znanstvenoga termina, onda bi značilo da je naslov sastavljen tako da spaja jedan tematski i jedan komentarski element.¹⁸ Tematski je prvi član, *Anka*, koji kazuje o čemu je u pjesmi riječ. Komentarski je, ako jest, drugi član, *satira*, jer daje informaciju o naravi teksta ili o njegovu etosu. Komentarski dio naslova govori o tome što djelo jest te u tome smislu usmjerava našu recepciju, ukazujući nam na to da ga čitamo kao satiru.

No je li drugi član naslova doista komentarski tj. je li rabljen u značenju književnoznanstvenoga termina? Zašto je onda napisan velikim početnim slovom?

Ono što mi danas smatramo značenjem riječi *satira* nije, naravno, i jedino značenje. Akademijin *Rječnik* pod natuknicom *Satira* upućuje na natuknicu *Satir*, objašnjavajući da je riječ o vlastitim imenima. Talijanski *Grande Dizionario* navodi da *satira* može biti »donna che ha l'aspetto del satiro«.¹⁹ Ako prihvatimo jedno od ta dva značenja, onda je drugi član u naslovu dio Ankina imena, odnosno, nadimak, kao što kaže Mogušev *Rječnik* u *Pisnima razlicim*.²⁰ U tome bi slučaju on bio ne komentarski, nego tematski element. Uostalom, sintaktički bi bilo pomalo neobično da se osobno ime (*Anka*) spaja s književnoznanstvenim terminom (*satir*), čija bi uloga bila recipijentima sugerirati o kojoj je književnoj vrsti ili tipu pisanja riječ. Vjerojatnije je da je riječ o dvočlanome imenu, u kojemu drugi član, zahvaljujući dugovječnome braku između satira i satire, nosi nešto od značenja što ga ima homofoni parnjak sa značenjem žanrovskoga termina. Čini se da ćemo najmanje pogriješiti dopustimo li mogućnost da postoji semantičko preklapanje između *Satire* kao osobnoga imena ili nadimka, *satire* kao tvorenice ženskoga oblika koja nastaje od imenice *satir* i *satire* kao književnoga termina.

¹⁷ Npr. Mirko Tomasović u *Antologiji*, kada piše bilješku uz *Anku Satiru*, formulacijom u kojoj kaže da je »pjesma u rukopisima nađena s naslovom...«, ostavlja mogućnost da naslov nije Marulićev nego da može biti i prepisivačev. V. Marko Marulić, *Antologija*, prir. M. Tomasović, Zagreb 2001, str. 125.

¹⁸ V. G. Genette, n. dj. (5), str. 24. U bilješci ispod teksta Genette objašnjava da je komentar sinonim za remu, dakle dio izjave koji temi dodaje nešto novo.

¹⁹ Salvatore Battaglia, *Grande Dizionario della Lingua Italiana*. Xvii. Robb-schi. Torino 1995, str. 595.

²⁰ *Pisni razlike*, prir. Josip Vonić, Split 1933, str. 292.

Što je naslov pjesmi? Dok je odnos u pogledu prvoga člana naslovne sintagme neproblematičan, drugi se član u pjesmi ne pojavljuje. Zašto je Anka povezana sa *satirom / Satirom*? Spoj tih dviju imenica začuđuje, jer čak i kad *Satiru* shvaćamo kao nadimak ili ime, skovanu prema imenici *satir*, Anki ne možemo pripisati ono što bi, po analogiji sa satirima, bilo karakteristično za ponašanje satirica. Već je prije rečeno da u pjesmi niti je Anka ona koja izvrgava ruglu tj. podvrgava satiričkome postupku, niti je ona izrugana ili kritizirana. U onome dijelu pjesme koji karakterizira satiričnost Anka je samo unutartekstni adresat.

USMJERUJE LI NASLOV RECEPCIJU?

Koliko je naslov odgovoran za recepciju odnosno interpretaciju *Anke Satire* kao satire? Kakav je odgovor na to pitanje postavimo li ga iz sinkronijske perspektive, a kakav ako ga postavljamo s aspekta dijakronije?

O Marulićevu služenju nazivom *satira* u mediju latinskoga jezika ne treba dvoumiti, jer on i eksplicitno, navođenjem najvažnijih rimskih satiričara, i implicitno, žanrovskim nasljedovanjem Marcijala, računa na određenu tradiciju, koju njegovi humanistički obrazovani čitatelji bez problema prepoznaju. No budući da je hrvatska pjesma bila namijenjena slabije obrazovanim ili čak i nepismenim recipijentima, kojima ona *družba starih poet* iz latinskoga epigrama nije mnogo značila, možemo se upitati u kojoj je mjeri njima bila poznata riječ *satira* i kakve je konotacije ona za njih imala. Semantičke protege pojma i konotacije vezane uz riječ *satira* vjerojatno su se mijenjale od jedne čitateljske skupine do druge. Najopreznija je pretpostavka da je onima koji nisu imali nikakvo obrazovanje riječ bila sasvim nepoznata. Najsmjelija bi bila da se satira, posredovanjem pisane književnosti na narodnom jeziku i nekom pretpostavljenom tradicijom pučke satiričke poezije, spustila do puka te je na taj način i Marulićev naslov nailazio na čitatelje koji su znali što na temelju njega očekivati u pjesmi.

U pitanju o dijakronijskoj recepciji ograničavam se na novije znanstvene radove, koji se, prema određenju vrsne pripadnosti ili dominantnoga tona u pjesmi, svrstavaju u dvije skupine. Jedni, kao što je već rečeno, pjesmi pridaju atribut šaljivo-satirične, a drugi šaljivo-poučne ili zabavno-poučne pjesme. Distinkciju, dakle, provodim prema nazočnosti ili izostanku pridjeva *satirično* u kvalifikacijama novijih proučavatelja.

U kolikoj mjeri upravo riječ *satira* odlučuje u percepciji pjesme kao satiričke, teško je reći. Osim u naslovu, komponenta satiričnosti potvrđuje se u središnjih pedesetak stihova protiv ženika te, eventualno, u završnom četverostihu. Književna historiografija uglavnom je iščitava kao važnu komponentu pjesme. Najočitiije je to u navedenoj studiji D. Fališevac, koja već naslovom (*Marulićeva šaljivo-satirična poezija*) naznačuje što smatra dominantom u pjesmi. Druga se opcija čitanja može oprimjeriti predgovorima iz dvaju iznimno važnih izdanja: Slamnigovim u izboru Marulićevih hrvatskih djela u PSHK i Lučinovim u izboru

naslovljenom *Duhom do zvijezda*.²¹ Ni Slamnig ni Lučin ne spominju satiričnost kao obilježje *Anke Satire*.²² To bi značilo da se satiričnost shvaća kao sporedna kvaliteta teksta: monolog babe Rade onda je puka retorika, kojoj je cilj nagovoriti djevojke da odaberu redovnički život. Satirički katalog muškaraca bio bi, prema tome, samo ukrasni papir u koji je upakirana poruka namijenjena djevojkama. Drugim riječima, to bi značilo da se pjesma razumijeva ponajprije kao panegirik redovničkome životu, koji je, da bi bio zabavniji i da bi tako povećao svoju persuazivnu moć, ispjevan uz pomoć invektive. Mislim pritom da izbjegavanje riječi *satira* i pridjeva izvedena iz nje proizlazi iz opreza potpisnikā predgovora te da možda pretpostavlja da *satira* u tome naslovu nema značenje identično onome iz *glasgowskog* epigrama.

Iz toga se dade zaključiti da i naslov i pjesma čak i u akademskome recipijentskom krugu, koji doživljavamo znatno homogenijim od Marulićeve splitske publike, osobito što se tiče književne kulture i spoznaja o satiri, ostavljaju mogućnosti za premještanje interpretacijskoga težišta u smislu veće ili manje blizine satiri. Na nemogućnost jasnoga određenja ukazuju ne samo različiti kvalifikativi koji se rabe u određenju pjesme, nego i njihova dvočlanost: proučavatelji, od Slamniga do Lučina, koriste se polusloženicama (šaljivo-satirična, šaljivo-poučna pjesma i sl.), što pak može uputiti na teškoće pri povlačenju jasnih granica između pojmova koji se u starijoj literarnoj praksi uspješno pretapaju, kombinirajući na različite načine i u različitim omjerima satiričnost, šaljivost, zabavu i poučnost. Ta nas nerazaznatljivost jasnih granica vraća na ono autentično tumačenje etimologije, na *lanx satura* ili na *mišanciju*.²³

Pitanje je li *Anka Satira* satira možda je uputnije, kao što je navedeno prije, preoblikovati u pitanje »Kada je satira?«. Ili ga, kao što sugerira R. C. Elliott u knjizi *The Power of Satire. Magic, Ritual, Art*,²⁴ postavljati ne kao činjenično pitanje, nego kao pitanje o čijem odgovoru uvelike odlučuje čitatelj sa svojim vlastitim čitateljskim i životnim iskustvom.

U svakom slučaju, u razgovoru o *Anki Satiri* svakako treba dopustiti da pojmovi *satira* i *satir* (te *satira* kao ženski oblik imenice *satir*) rade jedan u drugome, umjesto da se inzistira na njihovu strogome odvajanju, kako je to započeo 1605. Casaubon i kako to činimo mi danas, zahtijevajući preciznost tamo gdje ju je nepotrebno tražiti. Otprilike dva i pol stoljeća nakon Marulića i nekoliko paralela

²¹ V. bilj. 4.

²² Mogli bismo se ovdje upitati zašto onda *satiru* pišu malim početnim slovom. Ako *satira* ne govori ništa o satiričkome aspektu teksta, onda bi se ta riječ prije mogla shvaćati kao osobno ime ili nadimak, pa onda i pisati velikim početnim slovom.

²³ Bliska je tomu J o v a n o v i ć e v a usporedba satire s pizzom. V. njegov tekst »Rastić čita satire«, u: *Dani Hvarskog kazališta. Hrvatska književnost uoči preporoda*, Split 1997, str. 291.

²⁴ Cit. prema: Jürgen B r u m m a c k, »Zu Begriff und Theorie der Satire«, *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 45, 1971, Sonderheft, str. 331.

sjevernije od Splita ovako će se protumačiti spoj satire i satira: satíri »svakomu živu, što na njemu nepristalo smotre, svu zloću i opačinu prez svakoga stida odmah u oči kažu, i što nitko drugi od straha kazati ne smije ili neće, to Satiri učine smijućim i posprdljivim obrazom, napečitom gubicom i razdrljitim lalokami od pedlja širokim.«²⁵ Ovaj opis satirske »rabote« nije daleko od definicija satire kakve danas nude rječnici književnih termina, koji pak isključuju vezu satíra i satire. Nije daleko ni od onoga što čini baba Rada, nabrajajući ženike i njihove osobine. Sugeriram stoga da u ovome slučaju, umjesto napora da ih oštro razgraničimo, dopustimo preklapanje pojmova koje danas shvaćamo potpuno odijeljenima, a koji su nekoć uvelike interferirali.

Neka od pitanja, a među njima je najvažnije pitanje zašto su u naslov ušla dva člana čija se sintaktička veza ne potkrepljuje semantičkom vezom u tekstu, ostat će ovom prilikom bez odgovora. Neki od konteksta koji su potrebni da bi se decidirano odgovorilo na neka od postavljenih pitanja zauvijek su izgubljeni. Ostaje, s popriličnom sigurnošću, ustvrditi da Maruliću pripada još jedno prvenstvo u povijesti hrvatske književnosti: on je prvi, a čini se da je zadugo i jedini, koji u prostor teksta pisana hrvatskim jezikom uvodi riječ *satira*.

²⁵ Cit. prema: A. K a č i ć M i o š i ć, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. M. A. R e l j k o v i ć, *Satir iliti divji čovik*, prir. J. V o n č i n a, Zagreb 1998, str. 878.